
*Т.В. Тімченко,
кандидат філософських наук,
доцент Львівського медичного університету імені Данила Галицького*

ТЕМПОРАЛІЗАЦІЯ Й ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІУМУ

Пропозиція досліджувати темпоральність як домінуюче в сучасну епоху начало соціального існування, на відміну від топологічності як характеристики соціальності, виявлення пов'язаних з цим теоретичних, світоглядних питань, що осмислюються, зокрема, у філософії освіти, сьогодні зумовлені впливом концепту глобалізації.

У межах зазначеного концепту як визначального для осмислення інтегральних процесів, що відбуваються із сучасним людством та освітою, виокремлюються, як вказують різні дослідники, факти звільнення особистості від просторових обмежень (держави, географічного перебування тощо) існування. Найбільш явним виявом такого звільнення визнано появу глобальної мережі Інтернет, входження до якої дає людині можливість виявляти свої життєдіяльні здібності і самореалізовувати себе лише залежно від просторової наявності чи відсутності контакту з нею. Інші просторові обмеження починають розглядатися як неістотні, а тому від них можна обґрунтовано абстрагуватися.

Пов'язуючи присутність особи в глобальній інформаційній мережі з поширенням корпоративного способу глобального виробництва товарів і послуг, яке вже сьогодні дає змогу пропонувати таке глобалізоване господарство (виробництво, обмін, розподіл і споживання благ), на яке не здатне жодне географічно обмежене утворення (держава, регіон, континент), виявляють якісно новий спосіб людської життєдіяльності. Йдеться про те, що у зв'язку з глобалізацією людина набула якісно нового ступеня персональної свободи. Виявлення цієї свободи полягає в можливості створювати віртуальний простір свого існування. Так, у мережі індивід з обмеженими можливостями свого руху (наприклад, живучи в інвалідному візку) інформативно може поставати як сильна, швидка, спортивна людина; жінка – як чоловік; дитина – як досвідчений професіонал тощо.

Однак це звільнення особи від топологічних параметрів існування не забезпечує виникнення темпоральної свободи без втрати властивості бути конкретною особистістю. Презентуючи себе як певне існування в інформаційному просторі глобальної мережі індивід зобов'язаний узгоджувати попередній свій вияв з наступними. Інакше він втратить власну самоідентичність і постане як “інший”, “чужий” відносно себе попереднього і наступного. Тобто абсолютна свобода в часі віртуального простору мережі можлива лише у випадку відмови від себе як вже наявного, що відбувається у вигляді виникнення іншого “Я” з наступним множенням різних “Я”, серед яких можуть бути такі, що взаємовиключаються. У медицині людину, що ідентифікує себе різними “Я”, називають “шизофреніком”. Інакше кажучи, темпоральна свобода надається людині (принаймні сьогодні) тільки за рахунок втрати свідомого відношення до дійсності та самої себе.

По відношенню до освіти безпосереднє входження індивіда в діяльний час своєї самореалізації здебільшого здійснюється у вигляді так званої дистанційної освіти. Відповідно феномен дистанційної освіти має розглядатися як важливий об'єкт сучасної філософії освіти, оскільки в ньому акумулюються фундаментальні проблеми, що не одне століття турбували філософів.

Звертаючи увагу на фундаментальне для людини, науки та освіти поняття каузальність (причинність) маємо враховувати, що його зміст центровано саме часовими характеристиками. Зв'язок людини з часом, як свідчить філософія І.Канта, досить гостро постає при осмисленні ідеї свободи. Німецький філософ пропонує повноцінну свободу людини розглядати як незалежну від темпоральних властивостей існування. Проблема полягає в тому, що разом із поняттям “причинність” завжди виникає уявлення якоїсь послідовності, яка зобов'язує мислити “причинність із свободи як залежну від часових умов” [1, 51].

Визнаючи, що “причинність” як поняття покладає свій спосіб синтезу уявлень, коли за деяким “А” покладається з необхідністю відмінне від нього “В”, доводиться визнавати за поняттям “каузальність” обов'язкову здатність нав'язувати мисленню певну послідовність. Власне питання про витoki цієї послідовності становить основу проблеми осмислення зв'язку людини з часом.

Розглядаючи емпіричну подію “А” на рівні поняттєвого сприйняття дійсності людина здатна визначати її як незворотній процес, бо умови “В” виникнення події “А” передують цій події, а з її появою вона сама стає подією, якої раніше не було, а тепер вона існує, впливаючи на наступні події. Однак ідея незворотності подій не є безпосередньою складовою споглядання ідеї часу. Навпаки, якщо розглядати час лише як форму споглядання (за І.Кантом), то може виявитися, що “стріла часу” набуває зворотності. Тобто, розглядаючи одиничні природні події, ми приймаємо їх як незворотні, оскільки кожна з них є унікальною і неповторною (згідно з існуючими визначеннями одиничного емпіричного, об'єктивного існування), а при студіюванні самої здатності до сприйняття часу виявляємо зворотність. Отже, якщо незворотність подій не дана разом із відношенням людини, яка споглядає і мислить, до об'єктивного (незалежного від свідомості і здатності до сприйняття існування), то розуміння часу як принципу, що конститує каузальність, має своїм джерелом це об'єктивне існування, а не відношення до нього. Навпаки, у відносності до об'єктивного присуття зворотність.

Часова відмінність між причиною та дією за певних обставин може і не споглядатися, проте відношення одного до іншого все-таки лишається визначеним через час, інакше визначення взагалі неможливо створити. Тобто про якусь позбавлену часу причинність неможливо осмислено вести мову. Тим самим маємо визнати фундаментальну проблему: час як форма споглядання може завертатися, а як елемент поняття “причинність” є незворотним. При цьому часова відмінність може бути не даною в спостереженнях, а конституційованою в уявленнях через очікування, сформовані досвідом. Інакше кажучи, створюється таке враження, немов темпоральність як даність наших думок присуття в цих думках незалежно від них, одночасно вона є наявною незалежно і від емпірії.

Відомо, що використовуючи поняття “причина” стосовно чогось надчуттєвого, ми вводимо логічно зумовлену підставу для визначення певного зв'язку подій. Тут підстава має темпоральний зміст, оскільки впорядковує наші уявлення в часі. За інших обставин лишається лише логічне відношення імплікації (“якщо.., то...”), яке може описувати тільки присутність “А” як залежність від присутності “В” незалежно від часових зв'язків (наприклад: якщо є верх, то має бути низ). Не зважаючи на те, що про застосуванні імплікації час однаково використовується як умова описування (оскільки різне неможливо описати одночасно: спочатку описується одне, а потім – інше), зміст описаного не залежить від часу, такий опис змістовно не є темпоральним. І.Кант “... вважав за можливу причинність із свободи... як не часове спричинення... У цей спосіб він досягає розрізнення двох світів – чуттєвого світу в просторі та часі і непросторового, непідвладного часу інтелігібельного світу” [1, 53]. Наприклад, Розум як джерело моральних норм належить до цього другого світу, а тому він може в чомусь бути незалежним від часу, часових послідовностей, як

ноуменальна причина, що не поглинається природними просторово-часовими відношеннями. “Інтелігібельний світ припускається, бо інакше людина не могла б розуміти себе як морально відповідальний суб’єкт” [1, 53], що за допомогою рефлексії розглядає самого себе як річ, не підпорядковану зовнішнім часовим умовам, а тому відповідального тільки від власного вибору.

Не зважаючи на те, що запропоноване І.Кантом тлумачення свободи як не часового феномену змістовно спирається на містифіковане платонівське подвоєння світу на ідеї та речі, яке досить ґрунтовно критикувалося у філософії, ми можемо прийняти версію існування інтелігібельного світу за допомогою демістифікуючої концепції об’єктивного знання, розробленої у межах критичного раціоналізму К.Поппера.

Запропонована К.Поппером “теорія трьох світів”, яку він вперше виклав у доповіді на III Міжнародному конгресі з логіки, методології та філософії науки в Амстердамі, дала змогу розглядати інтелігібельну реальність, яку в останніх працях Поппер називає “третім світом”, що існує поруч з іншими “світами”. “Для пояснення цього вислову, – пише він, – я хочу вказати на те, що якщо не сприймати надто серйозно слово “світ” як “універсум”, то ми можемо вирізнити три таких світи або універсуми: по-перше, світ фізичних об’єктів або фізичних станів; по-друге, світ станів свідомості чи розумових станів; і, по-третє, світ об’єктивного змісту мислення, зокрема наукового та поетичного мислення і творів мистецтва” [2, 439–440]. “Третій світ” Поппера має, за його власним визнанням, чимало спільного з платонівським світом ідей та з гегелівським об’єктивним духом.

До переліку об’єктів “третього світу” Поппер зарахував теоретичні системи, проблеми, проблемні ситуації, критичні аргументи і, звичайно, зміст журналів, книг, бібліотек.

Ідея автономії кожного з універсумів є центральною в теорії “третього світу”. Хоча “третій світ” є витвором людини, згідно з концепцією Поппера, він існує та розвивається незалежно від людини, за своїми власними законами. Виходячи з концепції “третього світу”, Поппер висуває три тези. Суть їх полягає у такому.

По-перше, традиційна епістемологія від Юма, Берклі, Локка, Канта і до Рассела вивчала знання і мислення в суб’єктивному розумінні, тобто вона мала справу із світом суб’єкта, із сутностями “другого світу”. Теорія об’єктивного знання, на відміну від неї, має займатись науковими теоріями і науковою аргументацією. Знання в об’єктивному розумінні є знання без суб’єкта пізнання.

По-друге, справжнім заняттям епістемології повинно бути вивчення наукових проблем і проблемних ситуацій, наукових гіпотез і теорій, наукових дискусій і аргументації, ролі дослідних даних у наших теоретичних конструкціях, змісту наукових журналів і книг, тобто автономії “третього світу”.

По-третє, філософія, що вивчає “третій світ”, може допомогти зрозуміти “другий світ” (суб’єктивну свідомість) і, зокрема, світ суб’єктивних процесів мислення; проте зворотне є невірним.

Наприклад, існування інтелігібельної реальності виявляє себе у зв’язку будівельника з проектом будинку. Маючи проект “А” та створюючи за його допомогою будинки “А-1”, “А-2”, “А-3”, він отримує три різні емпірично подібні споруди, відмінності між якими можна визнати незліченними, а їх тотожність є неможливою. Субстанціонально відмінність між цими трьома реалізаціями одного проекту встановлюється через час.

Як відзначає Лестер К. Туроу, “найбагатша Людина на планеті Білл Гейтс не володіє нічим наочним – ні землею, ні золотом чи нафтою, ні фабриками, ні промисловими процесами, ні арміями. Вперше найбагатша людина світу володіє тільки знаннями” [3, 15].

Що саме засвідчує, на нашу думку, вказаний Лестер К. Туроу факт? Епоха завершення другого тисячоліття нашої ери і переходу до нового тисячоліття свідчить про принципову зміну форм соціального існування. Світ відкрився людині у вигляді мікро- і мегасвіту, предметне поле наукового пізнання торкнулося дійсності, що дається людині виключно за допомогою теоретичних міркувань, а не досвіду взаємодії з емпірично наочними речами. Тому людство дедалі більше при звичається визначати своє ставлення до світу, приймати відповідальні рішення, спираючись на теоретичне розуміння дійсності. Дедалі помітнішим стає феномен перетину епох, коли майбутнє співіснує поряд із минулим у колажній сучасності. На очах одного покоління виникають і зникають тоталітарні системи, що визначали долю людської цивілізації, відбувається швидка зміна геополітичної карти світу: за чверть століття зникає і виникає множина держав. Наочно змінюється структура міжнародних відносин. Тому формування абстрактно-теоретичними засобами світоглядного ставлення до дійсності стає загальним принципом, за яким криється, насамперед, домінування темпоральності.

Інакше кажучи, люди не встигають пристосуватися до динаміки соціальних трансформацій. Виникає феномен хронічного існування в умовах “футурошоку”, що спричинює розрив між теперішнім і майбутнім у межах одного покоління [4, 11]. Вже стало буденним, наприклад, що сім'я, яка об'єднує кілька поколінь, сідаючи за один стіл одразу виявляє відмінність ставлення до світу кожного з присутніх залежно від вікової належності. Тобто час сьогодні реально конституює наявне соціальне існування. Ця залежність вже чимало років враховувалася в межах освіти в Україні, де вікові характеристики приймалися за принципову константу при визначенні початку і завершення обов'язкового навчання.

Певною мірою вирішення цієї проблеми як соціальної, а не педагогічної, відбувається на шляху створення нових інтелектуальних стратегій, пов'язаних з інформатизацією суспільства (поширенням машинного оброблення, зберігання, передавання, споживання і виготовлення інформації). Як наслідок, виявляється можливим інформаційно-духовні умови репрезентації універсального в індивідуальному і навпаки. Глобальна інформаційна мережа Інтернет через супутникові зв'язки, канали ЕОМ, нову комп'ютерну інфраструктуру дає індивіду можливість перебувати в комунікації зі світовим колективом, мати надію на співчуття, допомогу, розуміння людей, що ніколи не постануть як емпірично наочна дійсність.

Загалом, глобалізація є багатоаспектним феноменом. Так, В.І. Кузнецов відзначає, що “економічна наука вирізняє п'ять напрямів глобалізації: фінансова глобалізація, становлення глобальних ТНК, регіоналізація економіки, інтенсифікація світової торгівлі і тенденція до конвергенції. Географи вирізняють два феномена глобалізації: по-перше, “глобалізацію”, під якою розуміється створення систем контролю й управління, здатних поєднувати централізацію з локальними економічними інтересами; по-друге, створення “економічних архіпелагів”, зокрема асоціацій найбільших міст-мегаполісів” [5, 13–14]. У вітчизняній та зарубіжній міжнародно-політичній думці слід відзначити таких науковців, як О.Білорус [6], В.Бебик [7], В.Іноземцев [8, 26–36], А.Уткін [9], А.Аппадурі [10], М.Уотерс, які досліджують теоретичні та практичні аспекти глобального світу, тенденції розвитку і перспективи глобалістики як науки та глобалізації як процесу. Потрібно відрізнити сам феномен, предмет-глобалізацію (що передбачає роботу з визначення характерних ознак, з ідентифікації) від концептів (від лат. *conceptus* – зміст поняття), які використовуються, щоб його описати, тому що політологічні дослідження міжнародних систем, явищ і процесів вимагають постійного уточнення наукових понять, які можуть набувати нових ознак під впливом соціально-політичних змін.

Французькі вчені Ф.Купер [11] і А.Матляр [12] наголошували на важливості і складності виробити самостійну думку для розуміння сучасного світу, не зважаючи навіть на широкий доступ до інформації. Збільшення концептів глобалізації створює поле для дослідження політичною наукою концептуальної лінії світового розвитку, аналізу концепцій глобалізації та їхньої систематизації.

У широкому розумінні поняття “концепція” означає визначений спосіб розуміння, обґрунтування будь-якого явища, процесу, головна точка зору на предмет чи явище, керівна ідея для їхнього всебічного висвітлення, “загальний задум,.. раптове народження ідеї, головної думки, художнього або іншого основного мотиву ще в передпонятійній формі” [13, 220].

Існує чимало концепцій і підходів щодо визначення глобалізації. Це пояснюється, насамперед, тим, що глобалізація виступає універсальною і всеохоплюючою тенденцією світового розвитку. Наприклад, процес глобалізації в цілому та його окремі компоненти (економічний, політичний, інформаційний, загальнокультурний та ін.) є предметом теоретичних досліджень.

Наука глобалістика вивчає цей процес загалом, а результатом такого вивчення стають відповідні концепції. Політичні реалії потребують не лише вдумливого застосування накопиченого й осмисленого людством досвіду, а й виникнення нових концепцій глобалізації та прогнозування перспектив світового, регіонального і національного розвитку.

Так, на думку Я.Недервіна, у соціальних науках існує стільки концепцій глобалізації, скільки дисциплін: “Якщо ми розглядаємо глобалізацію як багатовимірний процес, то всі ці підходи до теми достатньо релевантні. Глобалізацію можна розуміти як безконечний синтез багатьох дисциплінарних підходів” [14, 50]. Слід мати на увазі, що термін “глобалізація” почав використовуватися в економічній науці, а згодом – у політології, соціології тощо. З економічної точки зору, концепція глобалізації – це теорія, згідно з якою еволюція фінансових ринків сприяє відкриттю географічних кордонів з метою проведення економічних операцій і підписання угод. Як вважає А.Матляр, термін “глобалізація” виник у 1980-ті роки для позначення “процесу об'єднання економічної сфери і, екстраполюючи, для відображення загального стану планети” [12, 80]. У цьому разі мається на увазі ідея існування світового ринку як цілості, суб'єкти якої сприяють дедалі більшій інтеграції економік.

На думку І.Василенко [15], у межах економічного підходу вирізняються три основні класичні концепції, які пояснюють тенденцію означеного процесу: теорія імперіалізму, теорія залежності, теорія світової системи. Теоретики марксизму через теорію імперіалізму розглядають економічний наступ економічно сильних держав на менш розвинуті, експлуатацію першими дешевої робочої сили та ринків збуту товарів останніх. Згідно з теорією залежності, причина відсталості малорозвинутих країн пояснюється, насамперед, зовнішніми впливами порівняно з внутрішніми чинниками. “Один із авторів теорії залежності – П.Пребиш підкреслював, що в світовій економіці чітко розрізняються домінуючий центр (високорозвинуті індустріальні держави) і периферія (безліч аграрних держав)” [15, 313]. У теорії світової системи І.Валлерстайна відзначається, що існує три рівні держав: центральні, периферійні і полупериферійні. Ієрархічність світової системи зберігатиметься за провідної ролі глобальних, наднаціональних факторів.

Визнається, що основою глобалізації є економічні та гео економічні інтереси, передусім країн-лідерів. Так, на думку С.Латуша [16], термін “глобалізація” був запроваджений на початку 1990-х років фірмою “Соні” для продажу плеєрів і підхоплений транснаціональними компаніями та урядом США. Дж.Бузіно [17] вважає, що даний термін з'явився наприкінці 1950-х років. Деякі дослідники, такі як О.Білорус, Ю.Мацейко [6], В.Іноземцев [8], зауважують, що термін “глобалізація” в

центр концептуальних конструкцій був поставлений в 1981 р. американським соціологом Дж.Макліном. Появу терміна “глобалізація” також пов’язують з ім’ям іншого американського соціолога – Р.Робертсона, який у 1985 р. висловив свою точку зору щодо цього поняття, а в 1992 р. виклав основи своєї концепції. Дослідник Б.Абдульдин стверджує, що першовідкривачем в інтерпретації глобалізаційного процесу слід вважати А.Гершенкрона, який у 1960-ті роки у своїх лекціях застосував термін “глобалізація” в контексті планетарної взаємозалежності. Також А.Гершенкрон у збірці економічних нарисів у 1962 р. акцентував на інтернаціоналізації джерел фінансування подальшої індустріалізації національних держав [18]. Таким чином, у науковій думці відсутні підтверджені критерії визначення початку застосування поняття “глобалізація”, чим здебільшого і пояснюються розбіжності в дефініціях. На нашу думку, перші інтерпретації в науковій лексиці досліджуваного терміну були звужені в економічному, політичному, географічному розумінні.

Відзначимо, що концепція глобалізації не зводиться лише до економічного аспекту, вона поєднує в собі політичний та економічний зміст. І це специфічне співвідношення з метою опису цілісності процесу глобалізації не може враховувати лише один бік, політичний чи економічний. Економіка і політика взаємозалежні: дві системи взаємодіють одна з одною, не можливо описати цілісність з економічної точки зору незалежно від політичної, і навпаки. Якщо розглядати глобалізацію лише з економічної або політичної точки зору, то, на нашу думку, глибокий зміст цього процесу буде недостатньо дослідженим.

Якщо проаналізувати не лише те, як концепція відображає очікувані зміни, але й те, як неочікувані зміни створюють концепцію, то слід звернути увагу на те, що існує реальна перспектива кризи концепції глобалізації у зв’язку з появою нових тенденцій суспільних змін. Згідно з концепцією Й.Бартельсона, прогнозується вичерпність евристичного потенціалу поняття “глобалізації”. У названій концепції це поняття порівнюється з поняттями “цивілізації” та “революції”, які сформувалися під час Французької революції кінця XVIII ст. На думку дослідника, означені поняття функціонували як рушії соціальних змін, відображаючи зміну як умову можливих ідентичностей у майбутньому.

Приймаючи поширену сьогодні характеристику сучасного суспільства через поняття “доба глобалізації”, маємо враховувати таке зауваження. Якщо ми визнаємо, що глобалізація – це етап суспільного поступу, на якому відбувається формування єдиного всесвітнього ринкового господарства, тоді треба брати до уваги, що адекватна присутність у цьому господарстві забезпечується ексклюзивністю пропозицій. Кожному, хто здатен запропонувати унікальний продукт у глобалізованому суспільному господарстві, не потрібне споживання другорядних ерзаців, копій, оскільки джерело пропозицій глобально доступне. Інакше кажучи, оригінальність, неповторність, унікальність, новаторство стають нормою існування в сучасну добу.

Визнаючи, що філософія покликана виявляти питання (та шукати прийнятні відповіді на них), пов’язані з осмисленням ставлення людини до світу, “вписуванням” людини в універсум, обґрунтуванням “світоглядного проекту” свідомого (суб’єктивного) існування у світі речей (об’єктів), маємо визнати за її головну функцію досягнення розуміння. Також щодо висловленого положення маємо зауважити: оскільки універсум не може визначатися як наукове (верифіковане, фальсифіковане) поняття, що охоплює загальні й одиничні феномени, його визначення може бути тільки філософським. Справа полягає в тому, що, наприклад, міфологія і релігія не мають позитивних визначень, які зрозумілим чином можуть бути залучені в систему понять. Відповідно, в межах останніх неможливе доведення. Одночасно слід відрізнити наукове і філософське доведення,

які полягають у тому, що філософія доводить саму можливість розуміння (створення системи уявлень), а наука – несуперечливість загального й одиничного, об'єкта і предмета (можливість верифікації та фальсифікації системи уявлень). Про те, що глобалізація є така подія і такий феномен, який для розуміння вимагає розв'язання низки світоглядних питань універсалістського змісту, існує чимало обґрунтованих концепцій. Інакше кажучи, осмислення феномена глобалізації (економічними, історичними, правовими, соціологічними, демографічними, географічними та ін. студіями) є неможливим без застосування філософії.

Глобалізація як визначальна подія виявляє, що інноваційна діяльність (доведення до технологічного впровадження) у сучасному суспільстві стає визнаною цінністю. Це відрізняє дану добу від історично попередніх, які вбачали консервативність звичаїв, традицій, культур, їх захист від новацій головними чеснотами суспільства. Тільки в добу буржуазних революцій починає культивуватися ідея соціальних модернізацій, започатковується критика соціальної консервативності. За останню чверть ХХ ст. змінилася соціальна роль між- і наддержавних інституцій, серед яких найбільш помітні транснаціональні корпорації й електронні ЗМІ. У межах осмислення таких змін починає усвідомлюватися невідповідність прийнятних для ХІХ і ХХ ст. модернових понять “революція”, “прогрес”, “вибух” та ін. як характеристик якісних змін у культурі, науці, суспільстві, оскільки в добу глобалізації такі зміни почали перетворюватися на повсякденне буденне явище.

Як виявила критика філософії модернізму, якщо модернізація (новація та інновація) стає безпосереднім способом існування множини різних сфер суспільного буття, то неможливо відрізнити одні якісні зміни від інших шляхом протиставлення цих сфер. Інакше кажучи, критикується парадоксальне самозаперечення ідеології Модерну: якщо щодо одних якісних змін, які характеризують як революційні (наукові, соціальні, культурні, промислові, сексуальні тощо), інші якісні зміни починають тлумачитися як контрреволюційні, то перші зміни змістовно перетворюються на консервативну подію, що заперечує можливість інших якісних змін (тобто революція стає творцем, джерелом контрреволюції, пожирачем своїх батьків і дітей). Змістовно парадоксальність даної ситуації полягає в тому, що революція як поняття про якісні зміни заперечує власний позитивний зміст, виголошуючи контрреволюційними (незаконними) інші якісні зміни. Наприклад, поширене і сьогоденні поняття “науково-технічна революція” стає неадекватним для вирішення завдання осмислення феномена глобалізації, якісних змін сучасного суспільства, пов'язаних з появою технонауки.

Соціально глобалізацію пов'язують із тим, що процес формування людства визнається історично незавершеним. Процес утворення об'єднання істот, які визначаються властивістю бути розумово однаковими (ті, що здатні мислити однаково, розуміти одне одного), супроводжується різноманітними популяційними (просторово наявними) конфліктами (економічними, військовими, расовими, політичними, релігійними, етичними тощо). Тобто це конфлікти, які відбуваються між сукупностями істот типу Sapiens, що заселяють різні території як групи, просторово відокремлені від інших груп даного виду. Обґрунтування таких відмінностей здійснюється через вирізнення антропо-гео-біоценозів, в яких існують різні людські популяції (наприклад, описом історії нації, держави, етносу тощо). З появою транснаціонального виробництва, яке сьогодні охоплює більше четвертої частини світового валового продукту, лібералізацією фінансових ринків, що стало причиною збільшення приватного транснаціонального фінансового капіталу порівняно з державним, почала зменшуватися політична роль державної (просторової) організації суспільства в економічній сфері загалом: виробництві, розподілі праці, обміні, розподілі виробленого продукту, прибутків. Тому починає

визнаватися, що “Глобалізація – це подолання і навіть ліквідація традиційних кордонів між державами шляхом формування єдиного технологічного, торгівельного, економічного й інформаційного простору. Завдячуючи глобалізації почалася реалізація неможливих для бюджету однієї країни проектів з багатомільярдними інвестиціями” [19, 85].

Отже, можна погодитися (принаймні гіпотетично) з пропозицією розглядати поступ глобалізації у зв’язку із завершенням формування людства у реально існуюче суспільне об’єднання. У соціальній філософії існує досить вагоме обґрунтування того, що функціонування будь-якого суспільства пов’язане з нормативним упорядкуванням соціальних дій, соціальної взаємодії багатьох людей, тобто соціалізацією. Соціалізація – це процес, під час якого засвоюються соціальні норми і культурні цінності, взірці поведінки, необхідні для ефективної інтеграції індивідів у соціумі.

У суспільстві, яке трансформується, соціалізація супроводжується втратою визначальних суспільних ідеалів, відмовою від усталених критеріїв прогресу, переглядом нормативів суспільної життєдіяльності людей, зміною соціальних інститутів тощо, що виявляє специфічну проблему філософії освіти. Зміст проблеми полягає в наступному. Руйнація відносно “традиційної” соціальності супроводжується відсутністю сформованості темпорально визначених уявлень про належний тип соціального існування, що негативно впливає на діяльність суспільних інститутів соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рьод В.* Свобода і людська гідність. Спроба актуалізації кантівського вчення про свободу // Практична філософія. – 2000. – № 1.
2. *Popper K.R.* Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford, 1979.
3. *Thurow Lester.* Creating Wealth. – London, 1999.
4. *Тоффлер А.* Столкновение с Будущим. – М., 1972.
5. *Кузнецов В.И.* Что такое глобализация? // МЗ и МО. – 1998. – № 2.
6. *Білорус О.Г., Мацейко Ю.М.* Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетингові дослідження. – К., 2005.
7. *Бебик В.М.* Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика. – К., 2006.
8. *Иноземцев В.Л.* Глобализация: иллюзии и реальность // Свободная мысль – XXI. – 2000. – № 1.
9. *Уткин А.И.* Глобализация: процесс и осмысление. – М., 2001.
10. *Appadurai A.* Modernity at Large. Cultural Dimension of Globalization. – Minneapolis, 1996.
11. *Cooper Frederik.* Le concept de mondialisation sert-il a quelque chose? Un point de vue d'historien // Critique internationale. – Janvier, 2001. – № 10.
12. *Mattelart A.* La Mondialization de la Communication. – PUF, 1996.
13. *Философский словарь.* – М., 2003.
14. *Кармадонов О.* Глобализация и символическая власть // Вопросы философии. – 2005. – № 5.
15. *Василенко И.А.* Политическая глобалістика. – М., 2000.
16. *Latouche S.* La mondialization demystifiee, in Goldsmith, Eduard et Mander, Gerry (2001) Le Proces de la Mondialization. Librairie Artheme. – Fayard, Paris, 2001.
17. *Mauss hier et aujourd'hui: actes du XIIe colloque annuel du Groupe d'Etude "Pratiques sociales et theories".* – Geneve, 1996.
18. *Gezschenkron A.* The Approach to European Industrialization: A Postscript // Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays. – Cambridge, 1962.

19. *Буряк В.* Актуальные проблемы философии. Методологические основания экономического знания, постиндустриальное общество, глобализация. – Симферополь, 2006.